

КОЛЕКЦИЯ ОТ АНТИЧНИ ГЕМИ В ИСТОРИЧЕСКИЯ МУЗЕЙ НА ГР. ЛОМ

Александра Димитрова-Милчева

Историческият музей на гр. Лом притежава малка сбирка от геми, произхождащи от кастела и пътната станция *Almus*, локализирана в м. Калето при гр. Лом (Маринов Д. 1894, 251–252; Stoichkov V. 1995, 251–238; Иванов Р. 1999, 29; Иванов М. 2003, 23–26). През 1864 г. Ф. Каниц при обхожданията си в този район и сведенията от античните итинерарии прави описание на крепостта и пръв го въвежда в научната литература (Kanitz F. 1882, 85–88).

Б. Геров допуска, че още по времето на император Тиберий е започнало изграждането на крепостта, а към средата на II в. е имало вече укрепление с гарнизон (Героу Б. 1952, 17). Тезата на именития учен за изграждането на крепостта още в ранния I в. сл. Хр. се подкрепя от откритата тера сигилата от Алмус. Между публикуваната вече италийска и галска сигилата от територията на гр. Лом е и единствената засега купичка с марката на известния аретински фабрикант М. *Perennius Crescens* от тибериено-клавдиево време (Dimitrova-Milčeva A. 2000, Tab. 2, 38).

В началото на II в. Алмус е принадлежал административно към Горна Мизия, а след 136 г. преминава под властта на долномизийската администрация към територията на Монтана (Героу Б. 1980, 78–79). Откритите епиграфски паметници и тухли с печати са указание за периодично присъствие на военни поделения на I Италийски и XI Клавдиев легион в крепостта. Почти нищо не се знае за вътрешното устройство на кастела, за обществената и жилищната архитектура, за занаятите и бита на населението. Една от митническите станции на *Publicum Portorium Illyrici*, разположена в Алмус, благоприятствала търговското оживление и проникването на художествена, скъпо струваща керамика от

производствените центрове в Италия, Галия, Германия, Горна Мизия (Dimitrova-Milčeva A. 2000). От околностите на Лом е великолепната бронзова статуетка тип „Танцуващ младеж“ от късноелинистическата епоха (Dimitrova-Milčeva A. 1995, 297–303), както и една от най-хубавите бронзови статуетки на богинята Афродита (Венера) от римската епоха в Долна Мизия (Dimitrova-Milčeva A. 2004, 125–130). Произхождащите от римския некропол на Алмус накити като изработка и стил се свързват с арчарските ювелирни ателиета (Милчев А., Филипов Т. 1966, 16–20)¹. Посочените примери са указание за наличие на общество с художествен вкус и солидна платежоспособност.

Включените в настоящата публикация геми са случайно открити при строителна и стопанска дейност на територията на съвременния град Лом, което затруднява датирането и връзката им с определена археологическа среда. В общи линии вариантите на стила и изображенията кореспондират на римската мода, на уменията на майсторите гравьори, на интересите и възможностите на купувачите. Известно е, че римската провинциална глптика е със сходни характеристики за големи райони на империята поради унифицирането на изобразителния репертоар и техниката на изпълнение. Изборът на орнамента върху гемата бил в зависимост от предназначението – като украса, като печат или като покровител на притежателя си. В зависимост от това гемите са използвани като семеен дар или за изтъкване на по-специално състояние, обществено положение и служебен ранг.

1. За по-голяма пълнота са включени една гема и една камей от Лом в НАИМ-София (Dimitrova-Milčeva A. 1980, 272 и 296).

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

Табло I

Материалът, от който са направени гемите, е карнеол, ахат, хризопраз, двупластен сардоникс, стъкло. Великолепният червен цвят на карнеола с нюанси до оранжево го прави между най-често срещаните в глиптиката от Тракия и Мизия (Dimitrova-Milčeva A. 1980). Изненадва сравнително големият брой гемеи от стъклена паста (5). Те са с плоска форма или изпъкнали. Римляните предпочитали стъклените гемеи поради по-достъпната им цена и възможността за серийното им възпроизводство. През републиканската и римската императорска епоха със стъклопаста са имитирани гранат, карнеол, сардър, аметист и особено николо (Guiraud H. 1996, 37). Плиний съобщава за стъклените имитации на аметист, берил, гранат (Plin. XXXVII 31, 79, 98).

Едно от най-хубавите колиета от ранно-римската епоха в колекцията на Регионалния исторически музей в Стара Загора е съставено от ажурни дискове и касети с вградени стъклените гемеи с цвят на гранат, открито в могила № 1 на некропола на Чаталка. Единадесет еднотипни камеи от стъкло с изображения на Адонис и Венера са открити в два от гробовете на могили 4 и 5 на същия некропол (Буюклиев Х. 1986, 40; Dimitrova-Milčeva A. 1992, 409–411). Друга голяма находка от девет стъклените камеи с форма на детски главички е разкрита в могилен некропол край с. Бутово, Великотърновско².

В изобразителния репертоар тематично преобладават изображенията на почитаните от войската и цивилното население Зевс-Юпитер (табл. I, 1-2), Атина-Минерва, Марс, чийто официален култ е добре организиран във всички римски провинции и широко представен в Дунавския ареал. Само от Нове броят на гемите в Градския исторически музей – Свищов, Националния археологически музей – София, Регионалния исторически музей – Велико Търново със Зевс-Юпитер са повече от 30. Връзката с императорския култ с гръко-римска трансформация показва гемата с глава на Зевс-Юпитер над орел с разперени криле (табл. I, 3). Орелът се превръща в атрибут на олимпийския властелин като единствена птица, недосегаема за

светкавиците на бога. През римската епоха орелът е атрибут и символ в култа към римския император (Дончева И. 2002, 569–570 и лит.): Той е неотменен елемент в инсигниите на римската войска.

Култовото сливане на Зевс със Сарапис е проникнало чрез преселници от Мала Азия и Изтока. То е резултат от наложилия се религиозен синкретизъм и идеята за единно космическо божество, отражение на настъпващите промени във вярванията на местното население (Martinova M. 2001, 185–187).

Египетският бог Зевс-Амон се открива за пръв път в глиптиката от Тракия и Мизия. Неговите изображения не са особено чести и в другите провинции. Гемата от ломския музей представя пантеистична брадата глава с лъчист венец и завити рога на овен (табл. I, 4). Типът, създаден от Каламис, е пренесен в монетосеченето и глиптиката от кръглата пластика (AG Wien II, T. 3, 574, 575; T. 109, 1236–1238). Чертите на лицето върху гемата не са типични за иконографията на бога. Големите изпъкнали очи, широкият месец нос, изпъкналото чело и скули напомнят портрета на Септимий Север. Две гемеи на Зевс Амон в Художествено-историческия музей на Виена се свързват с портретните черти на Северовата фамилия, по-точно на Каракала. Само императорът е могъл да бъде представян като Зевс Амон (AG Wien II, 1238 с лит.). Привнасянето на северови портретни черти върху изображенията на бога се тълкува като проява на популярността им в Александрия (Krug A. 1980, T. 94, 119).

Марс Ултор с военни доспехи (табл. I, 5) е сред фаворизираните в Дунавския ареал (Dimitrova-Milčeva A. 1980, Nos 20–23; 1987, 199, T. LXVII, 6–8; от Нове инв. № Св. I.2021, необнародвана). Гемата от Ломския музей е вариант от често срещано изображение върху гемеи и монети (LIMC II, Mars 233 – сестерции на Марк Аврелий от 140 – 144; BMCemp. I, 1923 Pl. 50/ 1012; Guiraud H. 1975, 122, Nos 5–7 и варианти). За основа на изображението служи репродуцираната култова статуя на Марс Ултор в храма на форума на Август, издигнат след битката при Акциум (Zanker P. 1969, Anm. 95). Тук представената гема е един от срещаните му образи с патера пред пламтящ жертвеник, точно копие на магическа

2. Регионален исторически музей – Велико Търново, инв. № 1073А – 1074Д.

гема от Дебрецен в Унгария (Gesztelyi T. 1987, 164, Abb. 13 a.b)³.

Стъклената гема с глава на младия Дионис (табл. I, 6) е в трактовка, позната от великолепния яспис от Рациария (Dimitrova-Milčeva A. 1980, 116). В Тракия и Мизия образът на младия бог е широко застъпен върху вотивни релефи, в малката бронзова пластика и кръглата скулптура в традиционна иконография, пресъздаваща елинистически прототипи.

Изображенията на Ерос са едни от най-популярните в глиптиката и ювелирството. В различни аспекти те имат широко място не само в украсата на накити, но и във всички съпътстващи ги декоративни изкуства на гръцкия свят, особено през елинизма и републиканския период⁴. В Тракия и Мизия изображенията са широко застъпени не само в глиптиката, но също така в малката бронзова пластика и художествената керамика. Гемата от Ломския музей допълва репертоара с популярния мотив „Ерос с делфин“ (табл. I, 7).

Като иконография и стил забележителна е гемата с изображение на конник на кон (табл. I, 8). Тя е четвъртата от този тип известни от България, сега в колекциите на НАИМ – София, археологическите музеи във Варна и Велико Търново, без данни за намирането им в Долна Мизия. Имат почти еднакви размери 10 x 12 мм, гравирани върху карнеол с различен оттенък. Отличават се с еднакъв маниер на резба с подчертано заобляне на формите, с ясно изразена иконография и стил, декоративна обобщеност и простота, отразяващи особеностите на едно местно провинциално ателие в Долна Мизия от II – III в.⁵ Т. В. Кибалчич публикува гема с конник на кон, абсолютно идентична на посочените, за която посочва, че произхожда от Тракия (Кибалчич Т. В. 1910, т. X, 328).

3. За изображенията на Марс Ултор върху магически геми вж. Michel S. 2004, 251–253, Ares (Mars).

4. Вж. LIMC III, 952–1049; Stuveras R. 1966, особено глава III. La Putto et la mer; Sena Chiesa G. 1966, 278 и сл.; Gesztelyi T. 2000, 115–124.

5. В този стил са изпълнени няколко геми от колекцията на Н. Стоилов в Регионалния исторически музей – Велико Търново. Сребърен пръстен и Ерос (№ 988А), Атина Никефорос (№ 769), Зевс и Атина (№ 773), богиня (№ 962), намерена при Нове на брега на р. Дунав (Милчева А. 2013, 473).

Атина-Минерва върху гемата от ломската колекция (табл. I, 9) се вписва в кръга от известни образци от други провинции. Върху гема от Пловдив (Милчева А. 2014, 221, 5) и други със същия сюжет, но необнародвани от музеите във Варна, Свищов и Видин, образът на богинята рефлектира на голямата ѝ популярност в нашите провинции не само в глиптиката и монетосеченето, но и в кръглата скулптура, малката бронзова пластика и особено във вотивния релеф, сама или с други божества (Penkova E. 1984, 1049–1050; Гочева З. 1993, 29–30; Дончева И. 2002, 18–27 с лит.). Върху споменатата гема тя е в спокойна поза тип Атина Никефорос, по-късно развитие на тип Атина Промахос с войнски доспехи и култова статуя на богинята Нике в ръката. Този модел става широко разпространен през елинизма, макар да е създаден много преди това (Demarque P. 1984, 1020). Известен в Тракия, култът към богинята бележи изключителна популярност през римската императорска епоха. Тя е почитана както от военните, така и от цивилното население. Поради малките размери най-тясна е връзката между вариантите на типа, използвани върху геми и монети.

Гемата от стъклена паста с образа на Нике-Виктория (табл. I, 10) представя преработения вариант на гръцки модел, обогатен с чисто римски атрибути, символи на политическата власт, победата и благоденствието. Върху гемата тя е стъпила върху глобус, а в други случаи е в ръцете ѝ. Допуска се, че типът Виктория, стъпила върху глобус, води началото си от статуята на богинята, издигната от император Август на Курия Юлия след битката при Акциум в 31 г. пр. Хр. (Guiraud H. 1975, 127–134).

Табло I, 11 представя култова статуя на Артемида Ефеска в едно от превъплъщенията ѝ. Популярността на богинята през римската епоха намира израз в многобройни паметници на каменната и бронзова пластика, в това число геми, пресъздаващи мултиплицирания иконографски тип на богинята⁶. От времето на император Хадриан може да се види и върху монетни емисии.

Сама или с други символи на плодородо-

6. Fleischer R. 1973; LIMC II 755–763 (Artemis Ephesia).

дието, почитането на мравката (табл. I, 12) се формира през класическата епоха, но става изключително популярно чрез приложните изкуства и глиптиката (Sena Chiesa G. 1966, 395, заб. 1, 563–564, 1366–1369).

На гемата, изобразена на табло I, 13, е гравирани военен кораб с тежко въоръжени войници – тема, многократно пресъздавана върху геми и монети (Vollenweider M.-L. 1984, 217, No 356).

На табло I, 14 е представена гема с образа на Марс гол и с надпис, показващ връзка с

магически и религиозни сюжети. В периода на формирането на единен универсален бог освен източни божества се включват и такива от гръко-римския пантеон. Формулата върху гемата „Един и същ Зевс-Сарапис“ е резултат от монотеистичните тенденции. С. Михел изтъква, че тя се среща върху монетни емисии през II в. (Michel S. 2004, 63, заб. 323).

Единствената засега камей от Алмус в НАИМ – София представя бюст на жена и се датира във II в. (табл. I, 15) (Dimitrova-Milčeva 1980, 296).

КАТАЛОГ

I, 1. Без инв. №. Кафявочервен карнеол с плоска форма и леко заоблен ръб. Олющване на главата на изображението и под трона. 13 x 11 мм.

Необнародвана. II в.

Зевс-Юпитер, три четвърти обърнат надясно, е седнал на трон без облегалка. В ръцете държи патера и скиптър, при нозете орел. Заоблени недетайлирани форми, плоска, грубовата резба.

Срв. като тип: Sena Chiesa G. 1966, 11–15; Maaskant-Kleibrink M. 1978, 772; Dembski G. 2005, 14–15 като тип и стил.

От България: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 1–6 като тип и стил; Димитрова-Милчева А. 2005, 272, обр. 2.

I, 2. Инв. № 919. Лява половина от гема от светлооранжев карнеол. Плоска форма от двете страни и висок околоръстен кант към повърхността. 10 x 14,5 мм.

Необнародвана. II в.

Зевс-Никефорос на трон без облегалка. В дясната ръка държи култова статуя на богинята Нике-Виктория, в лявата скиптър, при нозете орел. Заоблени, слабо детайлирани форми, повърхностно изпълнение.

Срв.: Sena Chiesa G. 1966, 13–15; Hamburger A. 1968, 9; AGDS I, 3, 2451–2455; Maaskant-Kleibrink M. 1978, 771; Krug A. 1980, S. 125, 3; Henig M., Whiting M. 1987, 12–15; Spier J. 1992, 262–266; Dembski G. 2005, 2–7.

От България: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 13–15; Милчева А. 2014, 221, 2–3.

I, 3. Инв. № 918. Синьо стъкло с плоска

форма от двете страни и ръб, скосен към основата. 14 x 16 x 1,5 мм.

Необнародвана. II – III в.

Глава на Зевс-Сарапис (?) над орел с широко разперени фронтално криле. Чертите на лицето детайлно моделирани, с гъста брада във вид на плътна неразчленена маса. Едри кичури коса оформят фризура около калотата.

Срв. за култа на Сарапис като Космократор, който започва да се разпространява през II в. сл. Хр. в Александрия в Египет: Hornbostel W. 1973, 222 и сл., заб. 1; Sena Chiesa G. 1966, 39–40; AGDS I, 3, 2671–2678; AG Wien II, 1247; Maaskant-Kleibrink M. 1978, 733 a-b; Philipp P. 1986, 57–58; Неверов О. Я. 1989, 100, № 25; Spier J. 1992, 338.

I, 4. Инв. № 918. Карнеол с тъмнокафяв цвят, плоска повърхност и леко заоблен ръб. Фонът е матов, само шията и челото са полирани. Над главата гемата е отчупена. 12 x 11 x 15 мм.

Публ.: Димитрова-Милчева А. 2007, 165–166, обр. 1. III в.

Пантеистична глава на Зевс-Амон с част от раменете и рога на овен в профил наляво. Изпъкнало чело, широк месест нос, големи очи, дълга шия. Косите и лъчистата корона са предадени със строги паралелни щрихи. Лицето и брадата са покрити с усукани дебели снопчета от косми. Сурово, грубо изпълнение.

Срв.: Furtwängler A. 1896, 7835–7836; Walters H. B. 1926, 1784; Richter G. M. A. 1956, 264; 1971, 63; AGDS I, 3, 2678; AGDS IV, 1583.

Пантеистична глава в комбинация с

Аполон, Амон слънце, Сарапис, Нептун и Асклепий: Henig M., 1978, App. 307, T. XXX, 148 (Хелиосарапис); Maaskant-Kleibrink M. 1978, 470–471; Кобылина М. М. 1978, 21; Vollenweider M.-L. 1984, 243–244; AG Wien 374; Krug A. 1980, 119; Henig M., Whiting M. 1987, 27–28; Sternberg F. 1990, T. XXIV, 509.

I, 5. Инв. № 230. Карнеол, кафяво-черен, полупрозрачен, с леко заоблена повърхност, фонът полиран, изображението матово. Сребърен пръстен с масивна халка, леко разширяваща се към щита. Добре запазен. Пръстен: 28 x 26 мм. Гема: 14 x 16 мм.

Необнародвана. II в.

Марс прав, полуобърнат наляво, е облечен в къса плисирана туника. С цяло стъпало е стъпил върху означения с хоризонтална линия терен. Пред него пламтящ жертвеник. В дясната ръка държи копие, в лявата неясен предмет. Зад десния крак щит, на главата коринтски шлем. Краката са обути във високи обувки. Издължени пропорции, заоблени линии. Наподобява *Style classique modelle* по определението на H. Guiraud.

Срв. като тип: Furtwängler A. 1909, T. 65, 35; Terosu-David L. 1960, 529, fig. 2, 4; Sena Chiesa G. 1966, 209–216; Tudor D. 1967, 216, No 33, fig. 3, 15; Guiraud H. 1973, 122, Nos 5–7; Gramatopol M. 1974, 192; Henig M. 1978, 79 и сл.; AG Wien II, 1276 и сл.; Vollenweider M.-L. 1984, 396; Gesztelyi T. 1987, Abb. 53; Dembski G. 2005, 153 особено близка като тип.

От България: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 22, 229; 1987, 6.7.29; музей „Алеко Константинов“, Свищов, инв. № 1982, необнародвана.

I, 6. Инв. № 918. Стъклена паста с тъмно-зелен цвят и плоска форма от двете страни. Косо очертан периферен ръб към основата. Очуквания в областта на носа, устата и брадата. 10 x 12 x 2 мм.

Необнародвана. II – III в.

Глава на младия Дионис или вакханка (?) в профил наляво с прическа от обемни кичури, притиснати от венец, на тила навити в кок. Две дълги къдрици се спускат на тила. Въпреки ерозиралата повърхност проличава грижлива резба и добре предадени детайли.

Срв.: Furtwängler A. 1896, 2970, стъклена паста 4880–4881; Walters H. B. 1926, 2942;

AGDS I, 2, 1072–1073 стъклена паста (Дионис); AGDS I, 3, 2192 – менада с кожа на пантера; Vollenweider M.-L. 1984, 294 (вакханка или менада, I в. пр. Хр.).

I, 7. Инв. № 346. Ахатоникс с плоска форма в щита на модерен пръстен. 13 x 9 мм.

Необнародвана. I в.

Крилат ерос наляво наведен издърпва мрежа с улов на риба, върху която се опира делфин с извита есовидно нагоре опашка. Скъсени пропорции и заоблени тремави форми на ероса, делфинът моделиран погрижливо и с по-добре изразени детайли.

В многобройни детайли темата е широко застъпена в репертоара върху геми.

Срв.: Sena Chiesa G. 1966, 278–282; Guiraud H. 1988, 338.

От България: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 146 – от *Nicopolis ad Istrum*.

I, 8. Без инв. №. Карнеол светлокафяво-червен с плоска от двете страни форма и леки олющвания по ръба. 11 x 9 x 2,5 мм.

Необнародвана. II – III в.

Конник на кон наляво, представен с вдигнат преден ляв крак и спокоен ритъм на движение. Конникът е обзядил коня полуобърнат напред и с глава в профил наляво. С дясната ръка държи копие, с лявата поводителите на коня (?). На раменете развята хламида. Прическа от плътно прибрани коси във вид на шапка или шлем. Теренът означен.

Гравировката се отличава с обобщеност и простота, без детайлиране, със заобляне на формите.

Като стил и изпълнение се свързва с група геми (официна на конника), за които вж. Димитрова-Милчева А. 2013, 471, I, 1–10.

I, 9. Инв. № 919. Хризопраз с леко заоблена повърхност и силно заоблен гръб. Фонът и изображението са полирани, матови. 7 x 11 x 8,5 мм.

Необнародвана. I – II в.

Атина Никефорос надясно е стъпила върху означения с хоризонтална линия терен. Облечена е във високо препасан безръкавен, с дълбоки гънки пеплос, достигащ до глезените. На главата коринтски шлем, в дясната ръка култова статуя на богинята

Нике-Виктория, с лявата придържа плътно до тялото щит и копие, опрени до терена. Сравнително голяма глава, стегнати пропорции. Заоблена резба със слабо детайлиране.

Срв.: Furtwängler A. 1896, 7246, 7273, 8171; Walters H. B. 1926, 1353; Sena Chiesa G. 1966, 106–107; AGDS III, 45; AGDS I, 3, 2475–2476; AG Wien II, 1417–1418; Gramatopol M. 1974, 131–134; Henig M. 1978, 234–237; Maaskant-Kleibrink M. 1978, 551, 854–855; Henig M., Whiting M. 1987, 152–157; Pannuti U. 1983, 12; Spier J. 1992, 270; Gesztelyi T. 2000, 7–8; Dembski G. 2005, 58–61.

От България: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 41; 1987, Т. 68, 13; Димитрова-Милчева А. 2005, 427, 4; Инв. № 1106 на Нове.

I, 10. Инв. № 457. Стъклена паста върху щита на атичен бронзов пръстен с удебелена халка към щита. От ерозиралата повърхност силно са пострадали детайлите на изображението. Пръстен: 22 x 20 мм; гема: 14 x 12 мм.

Необнародван. I – II в.

Крилата Нике-Виктория е стъпила върху глобус, полуобърнат с глава надясно и тяло напред. Облечена е в двойно препасан пеплос със силно развяти краища, достигащи до глезените. В протегнатата дясна ръка държи венец, на лявото рамо палмово клонче.

Срв.: Furtwängler A. 1896, 6299, 8177; Кабальчич Т. В. 1910, 148 (Hölscher T. 1967, 47); Sena Chiesa G. 1966, 671; Hamburger A. 1968, 58; Gramatopol M. 1974, 320; Henig M. 1978, 295–299, 305–308; Maaskant-Kleibrink M. 1978, 444, 537; AGDS III, 84; AGDS I, 3, 3190 стъклена паста; Krug A. 1978, 30; 1980, 115, 269–272; Platz-Horster G. 1984, 73 без глобус; Guiraud H. 1988, 151; Spier J. 1992, 316; Dembski G. 2005, 374–377.

От България: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 32; 1987, 200, 10–11; Св. инв. № 913, 1447 от Нове, необнародвана.

I, 11. Инв. № 915. Стъклена паста с млечно бял цвят и косо очертан към основата околоръстен перваз. Леки олющвания над изображението. 9 x 11,5 x 2 мм.

Необнародвана. II – III в.

Култова статуя на Артемида Ефеска фронтално. Облечена е в пеплос с широки изпъкнали гънки, плътно прилепнал до тялото.

На главата *modius* (?) и воал около лицето. С протегнатите от кръста встрани ръце държи по една факла.

Сравнително детайлно, с едри линии са гравирани пеплосът и факлите. Теренът е означен.

Срв.: Furtwängler A. 1896, 2817–2822, 3593–3595; Кабальчич Т. В. 1910, 83–85; Walters H. B. 1926, 1336–1341; Sena Chiesa G. 1966, 101–104; Richter G. M. A. 1971, 90–92; AGDS I, 3, 2131; AG Wien II, 1455–1456; Maaskant-Kleibrink M. 1978, 672–673, 786–907; Неверов О. Я. 1979, 30; Vollenweider M.-L. 1984, 421; Guiraud H. 1988, 73; Spier J. 1992, 352–355; Sternberg F. 1990, Т. XXXIX, 727.

От България: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 50 от Нове.

I, 12. Инв. № 2129. Трипластен ахатоникс с конусовидна форма и плоска повърхност в щита на античен златен пръстен с триъгълни плещи. Пръстен: 21 x 21,3 мм; гема: 3 x 3 x 6 мм.

Необнародван. III в.

Мравка. Хубави пропорции, детайлна кантирана резба. Като тема мравката е символ на прилежност, умение и ред.

Срв.: Furtwängler A. 1896, 8336; Henkel F. 1913, 441; Walters H. B. 1926, 2553–2554; Sena Chiesa G. 1966, 1366–1369; Hamburger A. 1968, 160; AGDS I, 2, 789–893; Gramatopol M. 1974, 540 ff.; AG Wien II, 1166; AG Wien III, 1984–1990; Vollenweider M.-L. 1984, 492; Platz-Horster G. 1994, 185; Gesztelyi T. 2000, 326; Dembski G. 2005, 844–847.

От България: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 218–221; Милчева А. 2014, 227, № 34.

I, 13. Инв. № 918. Стъклена паста с черен цвят в плоска форма. Корозирала повърхност. 11 x 8 x 3 мм.

Необнародвана. III в.

Военен кораб. Популярният сюжет представя военен кораб с трима воители в профил с видима горна част на тялото във вертикално положение. Кръгло оформени глави и щитове. Копие на оригинал с груба резба, едър шрих без детайлиране.

Срв.: Furtwängler A. 1896, 5993–5997; Sena Chiesa G. 1966, 1477–1479; Henig M. 1978, 533–534; Maaskant-Kleibrink M. 1978, 800, 1061; Krug

A. 1980, Abb. 4.17; Vollenweider M.-L. 1984, 335.

От България: Димитрова-Милчева А. 2005, 431, 11 от Кабиле.

I, 14. НАИМ 1301. Яспис с керемиденочервен цвят и леко заоблена повърхност. Фонът и изображението са полирани. 14 x 11 x 2 мм.

Публ.: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 272.

Арес прав, гол, полуобърнат и с лице в профил наляво. С левия крак е стъпил изцяло, с десния, изнесен по-назад, се опира само с пръстите на означения терен. Едри снопчета коси с върха напред оформят венец около лицето. С лявата ръка, протегнатата леко напред, държи щит. С дясната – копие, опряно на означения терен.

Около изображението – надпис с гръцки букви: ΕΙΣ ΖΕΥΣ ΣΑΡΑΠΙΣ ΕΙΛΕΩΣ ΚΑΡΩ. Дълбока, закръглена и неравностойна резба и моделировка.

Срв.: Надписи: Russu J. J. 1965, fig. 66 (Sibiu); Philipp P. 1986, 55; Michel S. 2004, 63; AGDS III, 148 същият надпис и изображение на Харпократ; Dembski G. 2005, 138 еднакъв тип.

I, 15. НАИМ 7956. Камея от двупластен сардоникс с блестящо полирана повърхност. Отчупване от дясната страна на основата. 17 x 10 мм.

Публ.: Dimitrova-Milčeva A. 1980, 296; Popović J. 2010, Pl. XI, 11 (260 – 280 г.). Края на II в.

Бюст на жена в профил наляво с туника, която се плъзга по раменете. Фризура е разделена на две. На калотата косите образуват великолепно подредени вълни от кичури, на тила добре оформен кок от навита плитка. Ушите са изцяло покрити. Този фризурен тип е характерен за императриците от късноантично-ранносеверово време. Чертите на лицето са строги, със заоблен овал, очите широко отворени, устните плътно затворени, брадичката закръглена, къс масивен врат. Липсата на атрибути и инсигнии я определят със сигурност като частен портрет.

Правилни пропорции, изчистени линии, изящна моделировка.

Срв.: Megow W. R. 1987, F6; Неверов О. Я. 1988, 278–280; Gesztelyi T. 2000, 279; Dembski G. 2005, 1176 (Фаустина II).

ЛИТЕРАТУРА

- Буюклиев Х., 1986. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. *Разкопки и проучвания* 16, София.
- Геров Б., 1952. Романизмът между Дунава и Балкана. Ч. 2. От Хадриан до Константин Велики. *Годишник на Софийския университет, Филологически факултет XLVII*, 1950–1952. София, 17–122.
- Геров Б., 1980. Земевладението в римска Тракия и Мизия (I – III в.). *Годишник на Софийския университет, Факултет по класически и нови филологии LXXII*, 2, 1977. София.
- Гочева З., 1993. Атина. В: *Кратка енциклопедия. Тракийска древност*. София, 29–30.
- Димитрова-Милчева А., 2005. Антични геми от Историческия музей – Ямбол. In: *Heros Hephaiistos. Studia in honorem Liubae Ognepova-Marinova*. Велико Търново, 423–438.
- Димитрова-Милчева А., 2007. Гръко-египетски геми и магически амулети от Тракия и Долна Мизия (I – III в.). *Известия на Старозагорския исторически музей* 2, 165–175.
- Димитрова-Милчева А., 2013. Глиптика и ателиета в Долна Мизия и Тракия през римската епоха. *Сборник в памет на акад. Д. П. Димитров*. София, 469–480.
- Дончева И., 2002. Иконографска характеристика на изображенията на Атина върху оброчни релефи от Мизия и Тракия. *Археология XLIII*, 3, 18–27.
- Иванов М., 2003. Алмус. В: *Римски и ранновизантийски селища в България*. Т. 2. София, 23–26.
- Иванов Р., 1984. *Principales* в канцелариите и шабовете на Горна и Долна Мизия (в дн. Северна България) през Принципата. *Археология XXVI*, 2 – 3, 45–59.
- Иванов Р., 1999. *Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий*. София.
- Кибальчич Т. В., 1910. *Южнорусские геммы*. Берлин.
- Кобылина М. М., 1978. *Изображения восточных божеств в Северном Причерноморье в первые века н. э.* Москва.
- Маринов Д., 1894. Из историята на град Лом. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* 11, 251–258.
- Милчев А., Филипов Т., 1966. Новооткрити римски гробници в гр. Лом. *Археология VIII*, 3, 16–20.
- Милчева А., 2014. Геми в Регионалния археологически музей – Пловдив. *Годишник на Региона-*

- лен археологически музей – Пловдив 12, 185–232.
- Неверов О. Я., 1979. Гностические геммы, перстни и амулеты юга СССР. *Вестник древней истории* 1979, 1, 95–103.
- Неверов О. Я., 1988. *Античные камни в собрании Эрмитажа*. Ленинград.
- Попович И., 1989. *Римске камеје у Народном музеју у Београду*. Београд.
- AGDS I, 1. Brandt E. *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I. Staatliche Münzsammlung München* 1. München, 1968.
- AGDS II. Zwierlein-Diehl E. *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen II. Staatliche Museen, Preussischer Kulturbesitz, Antikenabteilung Berlin*. München, 1969.
- AGDS III. Scherf V., Gercke P., Zazoff P. *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen III. Herzog-Anton-Ulrich-Museum Braunschweig. Sammlung im Archäologischen Institut der Universität Göttingen. Staatliche Kunstsammlungen Kassel*. Wiesbaden, 1970.
- AGDS I, 3. Brandt E., Krug A., Gercke W., Schmidt E. *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen. Staatliche Münzsammlung München*. München, 1972.
- AGDS IV. Schlüter M., Platz-Horster G., Zazoff P. *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen IV. Kestner-Museum Hannover, Hamburg Museum für Kunst und Gewerbe*. Wiesbaden, 1975.
- AG Wien I – III. Zwierlein-Diehl E. *Die antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien*. Vol. I – III. Wien, 1975, 1979, 1991.
- BMC Emp. *A Catalogue of the Roman Coins in the British Museum*. Vol. I. London, 1923.
- Brit. Mus. 2001. Michel S. *Die Magischen Gemmen im Britischen Museum*. Bd. I (Text). Herausgegeben von P. und H. Zazoff. London.
- Demarque P., 1984. Atena. In: *LIMC* II, 1. Zürich – München, 955–1044.
- Dembski G., 2005. *Die antiken Gemmen und Kameen aus Carnuntum*. Wien.
- Dimitrova-Milčeva A., 1980. *Antike Gemmen und Kameen aus dem Archäologischen Nationalmuseum in Sofia*. Sofia.
- Dimitrova-Milčeva A., 1987. Gemme e cammei del Museo Storico Comunale di Svistov. *Ratiariensia* 3 – 4, 193–207, Tav. LXVII – LXX.
- Dimitrova-Milčeva A., 1992. Die antiken Gemmen im Historischen Museum von Stara Zagora. In: *Homenaje a Jose Ma Blazquez*. Madrid, 401–430.
- Dimitrova-Milčeva A., 1995. Eine späthellenistische Bronzestatue vom Typ "Tanzender Jüngling". *Acta of 12th International Congress on Ancient Bronzes, Nijmegen 1992*. Nijmegen, 297–303.
- Dimitrova-Milčeva A., 2000. *Terra sigillata und dünnwandige Keramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarien)*. Sofia.
- Dimitrova-Milčeva A., 2004. Die Aphrodite (Venus) Bronzestatuetten aus der Provinz Moesia Inferior. *The Antique Bronzes: Typology, Chronology, Authenticity. The Acta of 16th International Congress of Antique Bronzes*. Bucharest, 125–130.
- Fleischer R., 1973. *Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien*. (EPRO 35). Leiden.
- Furtwängler A., 1896. *Königliche Museen zu Berlin. Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium*. Berlin.
- Furtwängler A., 1909. *Die antiken Gemmen. Geschichte der Steinschneidekunst im klassischen Altertum*. Leipzig – Berlin.
- Gesztelyi T., 1987. *A Deri Muzeum Gemmagyüetemenye*.
- Gesztelyi T., 2000. *Antike Gemmen im Ungarischen Nationalmuseum*. (Catalogi Musei Nationalis Hungariae. *Seria Archaeologica* 3). Budapest.
- Gramatopol M., 1973. Romula et la Glyptique du Bas-Danube. *Apulum* 11, 177–183.
- Gramatopol M., 1974. *Les pierres Gravees du Cabinet numismatique de l'Académie Roumaine*. (Collection *Latomus* 138). Bruxelles.
- Guiraud H., 1973. Quelques divinités guerrières sur des pierres gravées trouvées en Gaule. *Annales Université de Toulouse* 122, 5–7.
- Guiraud H., 1975. La Victoire sur quelques pierres gravées d'époque romaine. A propos d'une bague du Musée de Genève. *Genava*, n.s.t. 23, 127–134.
- Guiraud H., 1982. *Intailles et camees de l'époque romaine en Gaule (Territoire français)*. (48e supplément à *Gallia*). Paris.
- Guiraud H., 1996. *Intailles et camees romains*. Paris.
- Guiraud H., 1997 – 1998. Intailles et camees du Musée Rodin d'Autun. *Mémoires de la Société éduenne* 56, 2, 137–169.
- Guiraud H., 2008. *Intailles et camees de l'époque romaine en Gaule (Territoire français)*. (48e supplément à *Gallia*). Vol. II. Paris.
- Hamburger A., 1968. Gems from Caesarea Maritima. *Atigot* 8, 1–37.
- Henig M., 1978. *A corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites*. (BAR 8). Oxford.
- Henig M., Whiting M., 1987. *Engraved Gems from Gadara in Jordan. The Sa'd Collection of intaglios and Cameos*. Oxford.
- Henkel F., 1913. *Die römischen Fingerringe der Rheinlande und der benachbarten Gebiete*. Berlin.
- Hölscher T., 1967. *Victoria Romana: Archäologische Untersuchungen zur Geschichte und Wesensart der römischen Siegesgöttin von den Anfängen bis zum Ende des 3. Jhs. n. Chr.* Mainz.
- Hornbostel W., 1973. *Sarapis. (Etudes préliminaires aux religions orientales dans l'empire romain 32)*. Leiden.

- Leclant J., 1981. Hermanubis. In: *LIMC I*. Zürich – München, 871 ff.
- Kanitz F., 1882. *Donau-Bulgarien und der Balkan*. Bd. I. Leipzig.
- Krug A., 1978. Römische Fundgemmen 3. Speyer, Worms Bad Kreuznach, Mainz und Saalburg. *Germania* 56, 2. Halbband, 476–503.
- Krug A., 1980. Römische Fundgemmen 4. Neuwid, Friedburg, Frorstadt, Darmstadt, Hanau, Aschaffenburg und Koblenz. *Germania* 58, 117–138.
- Krug A., 1980. Antike Gemmen im Römisch-Germanischen Museum Köln. *Sonderdruck aus Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 61, 152–259.
- Martinova M., 2001. Ein antikes Kultgefäß aus Philippopolis. *Karasura I*, 185–187, Taf. I, 1 – 5.
- Maaskant-Kleibrink M., 1978. *Catalog of the Engraved Gems in the Royal Cabinet, The Hague: The Greek, Etruscan and Roman Collections*. The Hague.
- Megow W. R., 1987. *Kameen von Augustus bis Alexander Severus*. *Antike Münzen und geschnittene Steine XI*. Berlin.
- Michel S., 2004. *Die magischen Gemmen. Zu Bildern und Zauberformeln auf geschnittenen Steinen der Antike und Neuzeit*. Berlin.
- Pannuti U., 1983. *Museo Archeologico Nazionale di Napoli. Catalogo della collezione Glittica*. Vol. I. Roma.
- Philipp P., 1986. *Mira et Magica. Gemmen in ägyptischen Museum der Staatlichen Museen. Preußischer Kulturbesitz*. Berlin – Charlottenburg.
- Penkova E., 1984. Athena (in Moesia, Thracia). In: *LIMC II*, 1. Zürich – München, 1049–1050.
- Platz-Horster G., 1984. *Die antiken Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Bonn*. Köln – Bonn.
- Platz-Horster G., 1994. *Die antiken Gemmen aus Xanten II*. Köln.
- Popovič J., 2010. Roman cameos with femal busts from Middle and Lower Danube. *Pallas* 83, 203–224.
- Richter, G. M. A., 1956. *Catalogue of Engraved Gems. Greek, Etruscan and Roman*. Metropolitan Museum of Art. New York.
- Richter G. M. A., 1971. *The Engraved Gems of the Greeks, Etruscan and Romans II: Engraved Gems of the Romans. A Supplement to the History of Roman Art*. New York.
- Russu I. I., 1965. Inscriptile grecesti din Dacia. *Studii și comunicări* 12, 47–60.
- Sena Chiesa G., 1966. *Gemme del Museo Nazionale di Aquileia*. Padova.
- Spier J., 1992. *Ancient Gems and Finger Rings. Catalogue of the Collection. The J. Paul Getty Museum*. Malibu, California.
- Sternberg F., 1990. Phönizische Kleinkunst. Objekte mit antiken Inschriften. Geschnittene Steine und Schmuck der Antike. Renaissance-Medaillen. Goldmünzen 14 – 20 Jh. Schweizer Gold- und Silbermünzen. *Auktion XXIV*. Zürich.
- Stoickov V., 1987. Almus. Localizzazione, stato attuale delle ricerche. *Ratiariensia* 3 – 4, 135–142.
- Stuveras R., 1969. *Le putto dans l'art romain. (Collection Latomus 99)*. Bruxelles.
- Teposu-David L., 1960. Gemele si cameele din Muzeul arheologic din Cluj. *Omăgiu lui Constantin Davocovicu cu prilejul implinirii a 60 de ani*. Bucartest, 525–534.
- Teposu-Marinescu L., Lako E., 1973. *Catalogul Colecției de Geme Romane*. Muzeul de Istorie și Artă. Zalau.
- Tudor D., 1967. Pietre gravate descoperite la Romula. *Apulum VI*, 210–229.
- Vollenweider M.-L., 1984. *Deliciae Leonis. Antike geschnittene Steine und Ringe aus einer Privatsammlung*. Mainz.
- Walters H. B., 1926. *Catalogue of the Engraved Gems and Cameos Greek, Etruscan and Roman in the British Museum*. London.
- Zanker P., 1969. *Forum Augustum. Das Bildprogramm*. Tübingen.

SAMMLUNG VON GEMMEN IN HISTORISCHEN MUSEUM DER STADT LOM

Alexandra Dimitrova-Milceva

(Zusammenfassung)

Der vorliegende Artikel umfasst die Sammlung von Gemmen und Kameen in dem Städtischen Historischen Museum der Stadt Lom aus dem antiken Almus und seinem Territorium, die in das Museum als Schenkung gelangten oder abgekauft wurden, Zufallsfunde bei Bau- oder

Lanwirtschaftstätigkeit, datiert in das 1. – 3. Jhd. Das Material ihrer Ausarbeitung ist Karneol, Achat, Chrysoprase, zweischichtiger Sardonyx, Glas. In Bezug auf das Thema überwiegen die Darstellungen der von dem Militär verehrten Zeus-Jupiter, Mars Ultor, Athene-Minerva,

Nike-Viktoria. Vertreten sind auch Zeus-Amon, der junge Dionysos, Eros, Artemis Ephesia, Reiter auf Pferd, Militärschiff, Kamee mit Frauenbüste.

Die Darstellungen auf den Gemmen aus Lom sind ein Erzeugnis der allgemeinen Ten-

denzen und der Mode in der Glyptik während der römischen Zeit, des Geschmacks und der Möglichkeiten zum Kauf seitens der Kunden, der Traditionen bei der Verehrung der örtlichen Kulte, der Geschicklichkeit der örtlichen Meister und der Merkmale des lokalen Produktionsstils.